

A Rich Man

© 1985 John N. Muafangejo

Το έργο του Φρανσουά Ραμπελαιί και η λαϊκή κουλτούρα στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση

Εισαγωγή

Τοποθέτηση του προβλήματος

Από όλους τους μεγάλους συγγραφείς της παγκόσμιας λογοτεχνίας ο Ραμπελαιί είναι, στη χώρα μας, ο λιγότερο δημοφιλής, αυτός που έχει μελετηθεί, κατανοηθεί και εκτιμηθεί λιγότερο.

Και όμως ο Ραμπελαιί θεωρείται ως ένας από τους πιο σημαντικούς ευρωπαϊούς συγγραφείς. Ο Μπελίνσκυ τον χαρακτήρισε ιδιοφυΐα, «Βολταίρο» του 16ου αιώνα, και θεωρεί το έργο του σαν ένα από τα πιο αξιόλογα των περασμένων αιώνων. Οι ευρωπαίοι ειδικοί συνηθίζουν να τοποθετούν το έργο του —για τη δύναμη των ιδεών του, της τέχνης του και την ιστορική σημασία του— αμέσως μετά από αυτό του Σαίξπηρ ή δίπλα σ' αυτό. Οι Γάλλοι ρομαντικοί, ιδιαίτερα ο Σατωβριάνδος και ο Ουγκώ, τον θεωρούσαν ως μία από τις μεγαλύτερες ιδιοφυΐες της ανθρωπότητας όλων των εποχών και όλων των λαών. Θεωρήθηκε και θεωρείται ακόμη όχι μόνον σαν ένας μεγάλος συγγραφέας με τη συνήθη σημασία της λέξης, αλλά επίσης σαν ένας σοφός και ένας προφήτης. Να μια χαρακτηριστική κρίση του Michelet:

«Ο Ραμπελαιί συνέλεξε άμεσα τη σοφία των λαϊκών πηγών από τις παλιές διαλέκτους, γνωμικά, παροιμίες και φάρσες των σπουδαστών, από το στόμα του απλού κόσμου και των γελωτοποιών. Και μέσα από αυτά τα παραληρήματα, εμφανίζεται σε όλο της το μεγαλείο η ιδιοφυΐα του αιώνα και η προφητική δύναμή του. Όπου δεν κατορθώνει να ανακαλύψει, πετυχαίνει να διαβλέψει, να αναγγείλει και να κατευθύνει. Κάτω από κάθε φύλλο του δάσους των ονείρων βλέπει κανείς καρπούς που θα συλλέξει το μέλλον. Αυτό το βιβλίο είναι ένας χρυσός κλώνος»¹.

Είναι προφανές ότι οι κρίσεις και οι εκτιμήσεις αυτού του τύπου είναι πολύ σχετικές. Δεν επιδιώκουμε να αποφασίσουμε αν είναι δίκαιο να τοποθετήσουμε τον Ραμπελαιί στο πλευρό του Σαίξπηρ ή πάνω ή κάτω από τον Θεοβάλτες κ.ο.κ. Βέβαια η ιστορική θέση που καταλαμβάνει ανάμεσα στους δημιουργούς της νέας ευρωπαϊκής λογοτεχνίας είναι αναμφίβολα στο πλευρό του Δάντη, του Βοκκάκιου, του Σαίξπηρ και του Θεοβάλτες. Ο Ραμπελαιί επηρέασε έντονα όχι μόνο τις τύχες της γαλλικής λογοτεχνίας και γλώσσας, αλλά επίσης την παγκόσμια λογοτεχνία (πιθανόν με τόση ένταση όσο ο Θεοβάλτες). Είναι επίσης αναμφισβήτητο ότι υπήρξε ο πιο δημοκρατικός από τους νεότερους μεγάλους λογοτέχνες

συγγραφείς. Για εμάς βέβαια το βασικό του χαρακτηριστικό συνίσταται στο ότι είναι περισσότερο συνδεδεμένος από όσο οι άλλοι με τις λαϊκές πηγές (αυτές που αναφέρει ο Michelet είναι αναμφίβολα ακριβείς, αλλά πολύ απέχουν από το να είναι εξαντλητικές): αυτές οι πηγές καθόρισαν το σύστημα των εικόνων του και την καλλιτεχνική του σύλληψη.

Και είναι ακριβώς αυτός ο ιδιαίτερα λαϊκός και, θα μπορούσαμε να πούμε, ριζοσπαστικός χαρακτήρας των εικόνων του Ραμπελαί αυτό που εξηγεί γιατί η εξέλιξη του είναι τόσο εξαιρετικά πλούσια, όπως σωστά σημειώνει ο Michelet. Είναι επίσης αυτός ο λαϊκός χαρακτήρας που εξηγεί «τη μη λογοτεχνική πλευρά» του Ραμπελαί, δηλαδή την αντίστασή του στους κανόνες και τις νόρμες της λογοτεχνικής τέχνης που ισχύουν από το 16ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας, ανεξάρτητα από τις παραλλαγές που υπέστη το περιεχόμενό τους. Ο Ραμπελαί αμφισβήτησε αυτά τα καλούπια πολύ πιο κατηγορηματικά από ό,τι ο Σαίξπηρ ή ο Θεοβάντες, οι οποίοι περιορίστηκαν στο να αποφύγουν τους στενούς κλασικούς κανόνες της εποχής τους. Οι εικόνες του Ραμπελαί ξεχωρίζουν από ένα είδος «ανεπίσημου χαρακτήρα», μη αποδομητέου και κατηγορηματικού. Κανένας δογματισμός, αυθεντία ή μονόπλευρη τυπικότητα δεν μπορεί να εναρμονιστεί με τις εικόνες του Ραμπελαί, εικόνες αποφασιστικά εχθρικές σε κάθε παγίωση και σταθερότητα, σε κάθε περιορισμένη σοβαρότητα, σε κάθε εγγείσημα και απόφαση, εγγεγραμμένες στην κυριαρχία της σκέψης και της σύλληψης του κόσμου.

Γι' αυτό η τόσο ξεχωριστή μοναξιά του Ραμπελαί στο διάβα των επόμενων αιώνων: είναι αδύνατο να φτάσει κανείς σε αυτόν μέσα από τα πεπατημένα μονοπάτια που η καλλιτεχνική δημιουργία και η ιδεολογική σκέψη της αστικής Ευρώπης ακολούθησαν στη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων αιώνων που μας χωρίζουν απ' αυτόν. Και αν βέβαια είναι σίγουρο ότι σε αυτό το διάστημα συναντάμε πολλούς ενθουσιώδεις θαυμαστές του Ραμπελαί, από την άλλη πλευρά είναι αδύνατο να βρούμε μια συνολική, σαφώς διατυπωμένη κατανόηση του έργου του. Οι ρομαντικοί που ανακάλυψαν τον Ραμπελαί, όπως τον Σαίξπηρ και τον Θεοβάντες, δεν μπόρεσαν να τον ερμηνεύσουν και γι' αυτό δεν ξεπέρασαν το στάδιο μιας μαγεμένης έκπληξης. Πολλοί είναι εκείνοι τους οποίους ο Ραμπελαί απέκρουσε και αποκορúει ακόμη η πλειονότητά τους απλά δεν τον καταλαβαίνει. Οι εικόνες του Ραμπελαί ακόμη και τώρα συνεχίζουν να είναι σε μεγάλο βαθμό αινιγματικές.

Το μοναδικό μέσο για να αποκρυπτογραφήσουμε αυτά τα αινίγματα είναι να προχωρήσουμε σε μια βαθιά μελέτη των *λαϊκών του πηγών*. Αν ο Ραμπελαί μας παρουσιάζεται σαν ένας μοναχικός, χωρίς συγγένειες με άλλους μεγάλους συγγραφείς των τελευταίων τεσσάρων αιώνων, μπορούμε από την άλλη μεριά να βεβαιώσουμε ότι, απέναντι στη ζωντανή πλούσια παράδοση της λαϊκής παράδοσης, είναι ακριβώς αυτοί οι τέσσερις αιώνες της λογοτεχνικής εξέλιξης που μας παρουσιάζονται απομονωμένοι και στερημένοι από συγγένειες, ενώ οι εικόνες του Ραμπελαί είναι σαν στο σπίτι τους μέσα στην αιώνια εξέλιξη της λαϊκής κουλτούρας.

Αν ο Ραμπελαί είναι ο πιο δύσκολος από τους κλασικούς συγγραφείς, είναι επειδή απαιτεί για να γίνει κατανοητός τη ριζική επανατοποθέτηση όλων των καλλιτεχνικών και ιδεολογικών θεωρήσεων, την ικανότητα να αμφισβητήσουμε πολλές βαθιά ριζωμένες έξεις του λογοτεχνικού γούστου, την αναθεώρηση πολλών εννοιών. Και πάνω απ' όλα μια βαθιά έρευνα των περιοχών της λαϊκής *κωμικής* λογοτεχνίας που έχει εξερευνηθεί πολύ λίγο και πολύ επιφανειακά.

Σίγουρα ο Ραμπελαιί είναι δύσκολος. Αλλά σαν αντιστάθμισμα το έργο του, κατανοημένο σωστά, μας επιτρέπει να φωτίσουμε τη λαϊκή κωμική κουλτούρα πολλών χιλιετιών, της οποίας ο Ραμπελαιί υπήρξε ο μεγαλύτερος λογοτεχνικός εκφραστής. Αναμφίβολα το μυθιστόρημά του μπορεί να είναι το κλειδί που μας δίνει τη δυνατότητα να διεισδύσουμε στους τεράστιους θησαυρούς του λαϊκού κωμικού στοιχείου που μέχρι σήμερα ελάχιστα έχουν κατανοηθεί και αναλυθεί. Αλλά πρώτα απ' όλα είναι αναγκαίο να κατακτήσουμε αυτό το κλειδί.

Η παρούσα εισαγωγή στοχεύει να τοποθετήσει τα προβλήματα της λαϊκής κωμικής κουλτούρας του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, να διακρίνει τις διαστάσεις της και να ορίσει τα βασικά της χαρακτηριστικά.

Όπως είπαμε, το λαϊκό γέλιο και οι μορφές του αποτελούν το λιγότερο μελετημένο πεδίο της λαϊκής δημιουργίας. Η στενή αντίληψη για τη λαϊκότητα και το φολκλόρ, που δημιουργήθηκε στην προρομαντική εποχή και ολοκληρώθηκε βασικά από τον Χέρντερ και τους ρομαντικούς, αποκλείει σχεδόν ολοκληρωτικά την ιδιαίτερη λαϊκή «αγοραία» κουλτούρα και το λαϊκό γέλιο σε όλο τον πλούτο των εκδηλώσεών του. Μεταγενέστερα οι ειδικοί του φολκλόρ και της λογοτεχνικής ιστορίας, χλευάζοντας το «αγοραίο» γέλιο του λαού, δεν το έκριναν άξιο μελέτης από πολιτιστική, ιστορική, λαογραφική ή λογοτεχνική άποψη. Ανάμεσα στις πολλές επιστημονικές έρευνες τις αφιερωμένες στις τελετές, τους μύθους και τη λαϊκή παραγωγή, λυρική και επική, το γέλιο δεν καταλαμβάνει παρά μια ταπεινή θέση. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση η ιδιαίτερη φύση του λαϊκού γέλιου εμφανίζεται εντελώς παραμορφωμένη, γιατί εφαρμόζονται πάνω του ιδέες και έννοιες που του είναι ξένες, αφού στην πραγματικότητα ανήκουν στη σφαίρα της σύγχρονης αστικής κουλτούρας και αισθητικής. Αυτό μας επιτρέπει να δηλώσουμε χωρίς να υπερβάλλουμε πως η βαθιά πρωτοτυπία της παλαιάς λαϊκής κωμικής κουλτούρας παραμένει ανεξερεύνητη μέχρι σήμερα.

Και όμως το εύρος και η σπουδαιότητα αυτής της κουλτούρας ήταν τεράστια στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση. Ο απέραντος κόσμος των μορφών και των εκδηλώσεων του γέλιου αντιπαρατίθονταν στην επίσημη κουλτούρα, στο σοβαρό, θρησκευτικό και φεουδαρχικό τόνο της εποχής. Μέσα στην ποικιλία τους, αυτές οι μορφές και οι εκδηλώσεις — οι δημόσιες καρναβαλικές γιορτές, οι κωμικές τελετές και λατρείες, οι γελωτοποιοί και οι «μωροί», γίγαντες, νάνοι και τέρατα, παλιάτσοι κάθε ύφους και κατηγορίας, η τεράστια και πολύμορφη παρωδιακή λογοτεχνία κ.ο.κ.— διατηρούν μια ενότητα ύφους και αποτελούν τμήματα και ζώνες μοναδικές και αδιαίρετες της λαϊκής κωμικής κουλτούρας και βασικά της καρναβαλικής κουλτούρας.

Οι πολλαπλές εκδηλώσεις αυτής της κουλτούρας μπορούν να υποδιαιρεθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- 1) *Μορφές και τελετουργίες του θεάματος* (καρναβαλικές γιορτές, κωμικά έργα που παρουσιάζονταν στην αγορά κ.ο.κ.)·
- 2) *Λεκτικά κωμικά έργα* (συμπεριλαμβανομένων των παρωδιών) διαφόρων μορφών: ποροφρικά και γραπτά, στα λατινικά ή στη δημώδη γλώσσα·
- 3) *Ποικίλες μορφές και τύποι της καθημερινής και χυδαίας γλώσσας* (βρισιές, όρκοι, βλασφημίες κ.ο.κ.).

Αυτές οι τρεις κατηγορίες, που αντανακλούν στη διαφορετικότητά τους την ίδια κωμική πλευρά του κόσμου, αλληλοσχετίζονται στενά και συνδέονται μεταξύ τους.

Θα ορίσουμε στη συνέχεια καθεμία από αυτές τις τρεις μορφές.

* * *

Οι εορτασμοί του καρναβαλιού, με όλα τα κωμικά δρώμενα και τελετές, κατελάμβαναν μια πολύ σημαντική θέση στη ζωή του μεσαιωνικού ανθρώπου. Εκτός από αυτά καθεαυτά τα καρναβάλια, που συνοδεύονταν από δρώμενα και σύνθετες τελετουργίες που γέμιζαν τις πλατείες και τους δρόμους για ολόκληρες μέρες, γιορτάζονταν επίσης η «γιορτή των ηλιθίων» (*festa stultorum*) και η «γιορτή του γαϊδάρου»· υπήρχε επίσης το «πασχαλινό γέλιο» (*risus paschalis*), πολύ ιδιόμορφο και ελεύθερο, κατοχυρωμένο από την παράδοση. Εξάλλου σχεδόν όλες οι θρησκευτικές γιορτές εμπειρείχαν έναν «αγοραίο» και λαϊκό κωμικό χαρακτήρα, επίσης κατοχυρωμένο από την παράδοση. Είναι η περίπτωση π.χ. των «ενοριακών γιορτών» συνοδευόμενων συνήθως από πανηγύρια και από μια μεγάλη ποικιλία λαϊκών ψυχαγωγικών θεαμάτων με γίγαντες, νάνους, τέρατα, «σοφά» θηρία κ.ο.κ. Η αναπαράσταση των μυστηρίων γινόταν σε μια ατμόσφαιρα καρναβαλιού. Το ίδιο συνέβαινε με τις αγροτικές γιορτές, όπως ο τρύγος (*vendange*), που γιορτάζονταν επίσης στις πόλεις. Το γέλιο συνόδευε συνήθως τις ιεροτελεστίες και τις λαϊκές τελετές της καθημερινής ζωής. [...]

Όλες αυτές οι τελετές και τα θεάματα, οργανωμένα με κωμικό τρόπο, παρουσιάζαν μιαν αξιοσημείωτη διαφορά, μια διαφορά αρχών θα μπορούσαμε να πούμε, σε σχέση με τις σοβαρές λατρευτικές τελετές και τις επίσημες ιεροτελεστίες της Εκκλησίας ή του φεουδαρχικού κράτους. Έδιναν μιαν εικόνα του κόσμου, του ανθρώπου και των ανθρώπινων σχέσεων εντελώς διαφορετική, συνειδητά ανεπίσημη, εξωτερική προς την Εκκλησία και το κράτος· φαινόταν να συγκροτούν, δίπλα στον επίσημο κόσμο, ένα δεύτερο κόσμο και μια δεύτερη ζωή, στον οποίο οι άνθρωποι του Μεσαίωνα ανήκαν σε ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και την οποία ζούσαν σε συγκεκριμένες μέρες. Αυτό δημιουργούσε ένα είδος *διαδικότητας του κόσμου*, και πιστεύουμε πως αν δεν την πάρουμε υπόψη μας δεν μπορούμε να κατανοήσουμε ούτε την πολιτισμική συνείδηση του Μεσαίωνα ούτε τον πολιτισμό της Αναγέννησης. Η άγνοια ή υποτίμηση του λαϊκού γέλιου στο Μεσαίωνα παραμορφώνει επίσης το ιστορικό πλαίσιο εξέλιξης του ευρωπαϊκού πολιτισμού στη διάρκεια των επόμενων αιώνων.

Η δυαδικότητα στη αντίληψη του κόσμου και της ανθρώπινης ζωής ήδη υπήρχε σε όλα τα στάδια της εξέλιξης του πολιτισμού. Στο φολκλόρ των πρωτόγονων λαών συναντάται, παράλληλα με τις σοβαρές λατρείες (ως προς την οργάνωση και τον τόνο τους), η ύπαρξη κωμικών λατρειών, που μετέτρεπαν τις θεότητες σε αντικείμενα χλεύης και βλασφημίας («τελετουργικό γέλιο»): δίπλα στους σοβαρούς μύθους συναντώνται μύθοι κωμικοί και προσβλητικοί· δίπλα στους ήρωες οι παραδόμενοι σωσίες τους. Μόλις τον τελευταίο καιρό άρχισαν οι ειδικοί του φολκλόρ να ενδιαφέρονται για τις κωμικές τελετές και λατρείες².

Αλλά στις πρωτόγονες περιόδους, στο πλαίσιο ενός κοινωνικού καθεστώτος που δε γνώριζε ακόμη ούτε τις τάξεις ούτε το κράτος, οι κωμικές και σοβαρές πλευρές της θεότητας, του κόσμου και του ανθρώπου ήταν, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, το ίδιο ιερές και το ίδιο, θα μπορούσαμε να πούμε, «επίσημες». Αυτό διατηρείται καμιά φορά στις σχέσεις

κάποιων τελετουργιών, ιδιαίτερα σε μεταγενέστερες περιόδους. Έτσι π.χ. στην αρχαία Ρώμη, στη διάρκεια της τελετής του θριάμβου, επευφημούσαν και σατίριζαν στον ίδιο βαθμό το νικητή με τον ίδιο τρόπο κατά τη διάρκεια των κηδειών θρηνούσαν (ή επαινούσαν) και γελοιοποιούσαν το νεκρό. Αλλά από τη στιγμή που εδραιώνεται το καθεστώς των τάξεων και του κράτους καθίσταται αδύνατο να αποδοθούν και στις δυο πλευρές ίδια δικαιώματα, έτσι που οι κωμικές μορφές —άλλες νωρίτερα και άλλες αργότερα— αποκτούν ένα χαρακτηριστήρα ανεπίσημο, η σημασία τους τροποποιείται, γίνεται πιο σύνθετη και βαθαίνει για να μεταμορφωθούν τελικά στις βασικές μορφές έκφρασης της λαϊκής κουλτούρας και κοσμοθεώρησης. Είναι η περίπτωση των καρναβαλικών ψυχαγωγιών της αρχαιότητας, ιδιαίτερα των ρωμαϊκών Σατουρναλίων, όπως και των μεσαιωνικών καρναβαλίων, τα οποία απέχουν προφανώς πολύ από το τελετουργικό γέλιο που γνώριζε η πρωτόγονη κοινότητα.

Ποια είναι τα τυπικά χαρακτηριστικά των κωμικών τελετουργικών μορφών και θεαμάτων του Μεσαίωνα και πριν απ' όλα ποιος είναι ο χαρακτήρας τους, δηλαδή ο τρόπος υπάρξής τους;

Δεν πρόκειται βέβαια για θρησκευτικές τελετές, όπως είναι το είδος της χριστιανικής λειτουργίας, με την οποία συνδέονται με απόμακρους γενετικούς δεσμούς. Η κωμική αρχή που κυριαρχεί στις καρναβαλικές τελετές τις απαλλάσσει ολοκληρωτικά από κάθε θρησκευτικό ή εκκλησιαστικό δογματισμό, από το μυστικισμό, την ευσέβεια και, επιπλέον, δεν εμπρικλείουν ένα μαγικό ή επικλητικό χαρακτήρα (δε ζητούν και δεν απαιτούν τίποτα). Και ακόμη μερικές καρναβαλικές μορφές είναι μια πραγματική παρωδία της θρησκευτικής λατρείας. Όλες αυτές οι μορφές είναι αποφασιστικά εξωεκκλησιαστικές και εξωθρησκευτικές. Ανήκουν σε μια ιδιαίτερη μορφή της καθημερινής ζωής.

Εξαιτίας του εξόφθαλμα συγκεκριμένου αισθησιακού χαρακτήρα τους και εξαιτίας ενός ισχυρού στοιχείου παιχνιδιού, συνδέονται στενά με συγκεκριμένες εικονιστικές μορφές, δηλαδή με τις μορφές του θεατρικού θεάματος. Και είναι αλήθεια πως οι μορφές του θεατρικού θεάματος ομοιάζουν ως προς το ουσιαστές με τα λαϊκά καρναβάλια, των οποίων σε κάποιο βαθμό αποτελούν μέρος. Βέβαια ο πυρήνας αυτής της κουλτούρας, δηλαδή το καρναβάλι, δεν είναι η καθαρά καλλιτεχνική μορφή του θεατρικού θεάματος και γενικότερα δεν ανήκει στη σφαίρα της τέχνης. Τοποθετείται στα σύνορα ανάμεσα στην τέχνη και τη ζωή. Στην πραγματικότητα είναι η ίδια η ζωή παρουσιασμένη με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του παιχνιδιού.

Στην πραγματικότητα το καρναβάλι αγνοεί κάθε διάκριση ανάμεσα σε δρώντες και θεατές. Αγνοεί επίσης τη σκηνή ακόμη και στην εμβρυακή της μορφή. Αφού μια σκηνή θα κατέστρεφε το καρναβάλι (και αντίθετα, η καταστροφή της σκηνής θα κατέστρεφε τη θεατρική παράσταση). Οι θεατές δεν παρευρίσκονται στο καρναβάλι, αλλά το ζουν, αφού το καρναβάλι, η ίδια η ιδέα του καρναβαλιού, είναι φτιαγμένο για όλο το λαό. Στη διάρκεια του καρναβαλιού δεν υπάρχει άλλη ζωή από αυτήν του καρναβαλιού. Είναι αδύνατο να ξεφύγει κανείς, γιατί το καρναβάλι δεν έχει κανένα σύνορο χώρου. Στην εξέλιξη της γιορτής μπορεί κάποιος να ζήσει μόνο σύμφωνα με τους νόμους της, δηλαδή με τους νόμους της καρναβαλικής ελευθερίας. Το καρναβάλι ενέχει έναν καθολικό χαρακτήρα, είναι μια ειδική κατάσταση του κόσμου: η αναγέννησή του και η ανανέωσή του, στις οποίες κάθε άτομο συμμετέχει. Αυτή είναι η ίδια η ουσία του καρναβαλιού, και όλοι όσοι συμμετέχουν το βιώνουν ζωντανά. [...]

Με αυτή την έννοια το καρναβάλι δεν ήταν μια καλλιτεχνική μορφή θεατρικής παράστασης, αλλά περισσότερο μια συγκεκριμένη μορφή της ίδιας της ζωής, που δεν αναπαριστάνονταν απλά πάνω σε μια σκηνή, αλλά βιωνόταν στη διάρκεια του καρναβαλιού. Αυτό μπορεί να εκφραστεί με τον ακόλουθο τρόπο: στη διάρκεια του καρναβαλιού είναι η ίδια η ζωή που παίζει και ερμηνεύει (χωρίς σκηνή, χωρίς προσκήνιο, χωρίς ηθοποιούς, χωρίς θεατές, δηλαδή χωρίς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε θεατρικής παράστασης) την ίδια της την αναγέννηση και ανανέωση πάνω στη βάση των καλύτερων αρχών. Εδώ η πραγματική μορφή της ζωής είναι ταυτόχρονα η αναστημένη ιδανική μορφή της. [...]

Συνοψίζοντας, στη διάρκεια του καρναβαλιού είναι η ίδια η ζωή αυτή που παίζει και για κάποιο συγκεκριμένο διάστημα το παιχνίδι μεταμορφώνεται σε πραγματική ζωή. Αυτός είναι ο ξεχωριστός χαρακτήρας του καρναβαλιού, ο ιδιαίτερος τρόπος ύπαρξής του.

Το καρναβάλι είναι η δεύτερη ζωή του λαού βασισμένη στην αρχή του γέλιου. Είναι η *γιορτινή ζωή του*. Η γιορτή είναι το βασικό χαρακτηριστικό όλων των κωμικών τελετών και θεαμάτων του Μεσαίωνα. [...]

Οι γιορτές (όποιες κι αν είναι) είναι μια *θεμελιώδης μορφή*, καθοριστική του ανθρώπινου πολιτισμού. Δεν πρέπει να τις θεωρεί ούτε να τις εξηγεί κανείς σαν ένα προϊόν των πρακτικών συνθηκών και σκοπών της συλλογικής εργασίας ή, μια ερμηνεία ακόμη πιο χυδαία, της βιολογικής (φυσιολογικής) ανάγκης της περιοδικής ανάπαυσης. Οι γιορτές είχαν πάντα ένα ουσιαστικό περιεχόμενο, μια βαθιά σημασία, εξέφραζαν πάντα μια σύλληψη του κόσμου. Καμιά «άσκηση» οργάνωσης και τελειοποίησης της διαδικασίας της συλλογικής εργασίας, κανένα παιχνίδι στη δουλειά δεν έφτασαν ποτέ να είναι πραγματικές γιορτές. Για να γίνουν τέτοια χρειάζεται ένα στοιχείο επιπλέον, που να προέρχεται από τον κόσμο του πνεύματος και των ιδεών. Η ισχύς τους πρέπει να πηγάζει όχι από τον κόσμο των μέσων και των αναγκαιών συνθηκών, αλλά από τον κόσμο των *ανώτερων επιδιώξεων* της ανθρώπινης ύπαρξης, δηλαδή τον κόσμο των ιδανικών. Χωρίς αυτό δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει κλίμα γιορτής.

Οι γιορτές έχουν πάντα μια βαθιά σχέση με το χρόνο. Στη βάση των γιορτών υπάρχει πάντα μια συγκεκριμένη και καθορισμένη σύλληψη του φυσικού (κοσμικού), βιολογικού και ιστορικού χρόνου. Επιπλέον οι γιορτές σε όλες τις ιστορικές φάσεις εξέλιξής τους συνδέονταν με περιόδους κρίσης, ταραχών, στη ζωή της φύσης, της κοινωνίας και του ανθρώπου. Στιγμές θανάτου και ανάστασης, εναλλαγές και ανανεώσεις αποτέλεσαν πάντα τις ουσιαστικές πλευρές της γιορτής. Είναι ακριβώς αυτές οι στιγμές (κάτω από τις συγκεκριμένες μορφές των διαφόρων γιορτών) που δημιούργησαν το χαρακτηριστικό κλίμα της γιορτής.

Κάτω από το φεουδαρχικό καθεστώς που επικρατούσε το Μεσαίωνα, αυτός ο γιορτινός χαρακτήρας, δηλαδή η σχέση της γιορτής με τις ανώτερες επιδιώξεις της ανθρώπινης ύπαρξης, την ανάσταση και την ανανέωση, μπορούσε να φτάσει στην πληρότητα και την καθαρότητά του μονάχα στο καρναβάλι και σε άλλες λαϊκές και δημόσιες γιορτές. Η γιορτή μετατρέποταν σε αυτήν την περίπτωση στη μορφή που έπαιρνε η δεύτερη ζωή του λαού, που κατά διαστήματα διείσδυε στο ουτοπικό βασίλειο της οικουμενικότητας, της ελευθερίας, της ισότητας και της αφθονίας.

Οι επίσημες γιορτές του Μεσαίωνα (τόσο της Εκκλησίας όσο και του φεουδαρχικού

κράτους) δεν αποσπούσαν το λαό από την υφιστάμενη τάξη ούτε ήταν ικανές να δημιουργήσουν αυτή τη δεύτερη ζωή. Αντίθετα, συντελούσαν στο να καθιερώνουν, να νομιμοποιούν και να ενισχύουν το ισχύον καθεστώς. Οι συνδέσεις με το χρόνο καταντούσαν καθαρά τυπικές, οι εναλλαγές και οι κρίσεις τοποθετούνταν στο παρελθόν. Στην πράξη, η επίσημη γιορτή κοίταζε προς τα πίσω, προς το παρελθόν, το οποίο και χρησιμοποιούσε για να νομιμοποιήσει την παρούσα κοινωνική τάξη. Η επίσημη γιορτή, μερικές φορές ακόμη και σε βάρος της, έτεινε να νομιμοποιήσει τη σταθερότητα, την ακινησία και την αιωνιότητα των κανόνων που κυβερνούσαν τον κόσμο: τις συνήθειες θρησκευτικές, πολιτικές και ηθικές ιεραρχίες, αξίες, κανόνες και ταμπού. Αυτή η γιορτή ήταν ο θρίαμβος της προκατασκευασμένης, νικηφόρας και κυρίαρχης αλήθειας, που έπαιρνε τη μορφή μιας αλήθειας αιώνιας, ακίνητης και διαρκούς. Γι' αυτό ο τόπος της επίσημης γιορτής δεν μπορούσε παρά να είναι απόλυτα σοβαρός, η αρχή του γέλιου ήταν ξένη στη φύση του. Ακριβώς γι' αυτό η επίσημη γιορτή άλλαζε και διαστρέβλωνε την πραγματική φύση της ανθρώπινης γιορταστικότητας. Αλλά, επειδή ο αυθεντικός χαρακτήρας της αληθινής γιορτής ήταν μη καταστρέψιμος, έπρεπε να την αποδέχονται και ακόμη να τη νομιμοποιούν εν μέρει στις εξωτερικές και επίσημες μορφές της και να της παραχωρούν μια θέση στην αγορά.

Σε αντίθεση με την επίσημη γιορτή, το καρναβάλι ήταν ο θρίαμβος μιας μορφής προσωρινής απελευθέρωσης, πέρα από την τροχιά της κυρίαρχης θεώρησης, η προσωρινή ακύρωση των ιεραρχικών σχέσεων, των προνομίων, των κανόνων και των ταμπού. Ήταν η αυθεντική γιορτή του χρόνου, η γιορτή του μετασχηματισμού, της αλλαγής και της ανανέωσης. Αντιτίθονταν σε κάθε ιδέα συντήρησης, σε κάθε τάση παγίωσης και ταξινόμησης, στόχευε σε ένα μέλλον ακόμη ανολοκλήρωτο.

Η ακύρωση των ιεραρχικών σχέσεων αποκτούσε μια πολύ ιδιαίτερη σημασία. Στις επίσημες γιορτές οι ιεραρχικές διακρίσεις τονίζονταν επί τούτου, κάθε πρόσωπο παρουσιάζονταν με τα διακριτικά των τίτλων του, των βαθμών του και των λειτουργιών του και κατελάμβανε την προσδιορισμένη για τη βαθμίδα του θέση. Αυτή η γιορτή είχε σαν στόχο την κατοχύρωση της ανισότητας, σε αντίθεση με το καρναβάλι στο οποίο όλοι ήταν ίσοι και όπου κυριαρχούσε μια ιδιαίτερη μορφή της ελεύθερης και οικείας επαφής ανάμεσα σε άτομα συνήθως χωρισμένα στην καθημερινή ζωή από τα αδιαπέραστα σύνορα των όρων ζωής τους, της περιουσίας τους, της θέσης τους, της ηλικίας και της οικογενειακής τους κατάστασης. Σε αντίθεση με την υπερβολική ιεράρχηση του φεουδαρχικού καθεστώτος, με την ακραία του ταξινόμηση σε ομάδες και συντεχνίες, αυτή η ελεύθερη και οικεία επαφή βιωνόταν έντονα και συνιστούσε ένα ουσιαστικό τμήμα της καρναβαλικής θεώρησης του κόσμου. Το άτομο εμφανιζόταν προικισμένο με μια δεύτερη ζωή που του επέτρεπε να εγκαθιδρύει νέες σχέσεις πραγματικά ανθρώπινες με τους ομοίους του. Η αλλοτρίωση εξαφανιζόταν προσωρινά. Ο άνθρωπος γύρναγε στον εαυτό του και ένιωθε μια ανθρώπινη ύπαρξη ανάμεσα στους ομοίους του. Ο αυθεντικός ανθρωπισμός, που χαρακτήριζε αυτές τις σχέσεις, δεν ήταν καθόλου καρπός της φαντασίας ή της αφηρημένης σκέψης, αλλά εκφραζόταν ακριβώς σε αυτή τη ζωντανή, υλική και αισθησιακή επαφή. Το ουτοπικό ιδανικό και η πραγματικότητα σμίγανε προσωρινά στην καρναβαλική θεώρηση, μοναδική στον τύπο της.

Ως συνέπεια, αυτή η προσωρινή εξαφάνιση, ιδανική και πραγματική ταυτόχρονα, των

ιεραρχικών σχέσεων ανάμεσα στα άτομα, δημιουργούσε στην αγορά έναν ιδιαίτερο τύπο επικοινωνίας ασύλληπτο σε κανονικές καταστάσεις. Δημιουργούνταν ειδικές μορφές γλώσσας και χειρονομιών, άμεσες και χωρίς δεσμεύσεις, που καταργούσαν κάθε απόσταση ανάμεσα στα άτομα στην επικοινωνία, απελευθερώνοντάς τα από τις συνήθεις νόρμες του τυπικού και τους κανόνες συμπεριφοράς. Αυτό συνετέλεσε στη γένεση μιας τυπικής καρναβαλικής γλώσσας, της οποίας συναντάμε πάμπολλα δείγματα στον Ραμπελαί.

Στη διάρκεια αιώνων εξέλιξης το μεσαιωνικό καρναβάλι, προϊόν των προηγούμενων κωμικών τελετουργιών χιλιετιών (στις οποίες εμπερικλείουμε τα Σατουρνάλια), γέννησε μια δική του γλώσσα καρναβαλικών τύπων και συμβόλων, ικανή να εκφράσει την ενιαία αλλά σύνθετη καρναβαλική κοσμοθεώρηση του λαού. Αυτή η θεώρηση, αντίθετη σε καθετί το δεδομένο και το τετελεσμένο, σε κάθε πρόθεση ακινησίας και αιωνιότητας, χρειαζόταν να εκδηλωθεί με κάποιες μορφές έκφρασης δυναμικές και μεταβαλλόμενες (πρωτεύειες), ευέλικτες και ενεργητικές. Γι' αυτό και όλες οι μορφές και τα σύμβολα της καρναβαλικής γλώσσας χαρακτηρίζονται από το λυρισμό της εναλλαγής και της ανανέωσης, της διασκεδαστικής κατανόησης της σχετικότητας των αληθειών και των κυρίαρχων εξουσιών. Χαρακτηρίζονται κυρίαρχα από την αυθεντική λογική των «αντιθέτων» (*à l' envers*) και «αντιφατικών» πραγμάτων, των συνεχών εναλλαγών του πάνω και του κάτω (ο «τροχός»), του μπρος και του πίσω, και από τις ποικίλες μορφές παρωδιών, αντιστροφών, υποβαθμίσεων, ιεροσυλιών, ενθρονίσεων και εκθρονίσεων των γελωτοποιών. Η δεύτερη ζωή, ο δεύτερος κόσμος της λαϊκής κουλτούρας συγκροτείται κατά κάποιον τρόπο σαν παρωδία της κανονικής ζωής, σαν ένας «κόσμος ανάποδα». Θα πρέπει βέβαια να σημειώσουμε ότι η καρναβαλική παρωδία απέχει πολύ από την καθαρά αρνητική και τυπική μοντέρνα παρωδία: στην πραγματικότητα η καρναβαλική παρωδία μέσα από την άρνησή της ανασταίνει και ανανεώνει ταυτόχρονα. Η καθαρή και απλή άρνηση είναι σχεδόν πάντα ξένη προς τη λαϊκή κουλτούρα. [...]

Το καρναβαλικό γέλιο είναι πάνω απ' όλα κληρονομιά του λαού (αυτός ο λαϊκός χαρακτήρας, όπως είπαμε, είναι εγγενές στοιχείο της ίδιας της φύσης του καρναβαλιού): όλοι γελάνε κι αυτό το γέλιο είναι «για τον κόσμο» κατά δεύτερο λόγο είναι καθολικό, κατευθύνεται σε όλα και σε όλους (ακόμη και σ' αυτούς που συμμετέχουν στο καρναβάλι), ολόκληρος ο κόσμος εμφανίζεται κωμικός, προσλαμβάνεται και θεωρείται στη γελαστή μορφή του, στην εύθυμη στάση του· και τέλος αυτό το γέλιο είναι *αμφίσημο*: χαρούμενο και εύθυμο, αλλά ταυτόχρονα κοροϊδευτικό και σαρκαστικό, αρνείται και καταφάσκει, σαβανώνει και ανασταίνει ταυτόχρονα. Τέτοιο είναι το καρναβαλικό γέλιο.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του γέλιου στη λαϊκή γιορτή είναι ότι κατευθύνεται σ' αυτούς τους ίδιους που γελούν. Ο λαός δεν αποκλείει τον ίδιο τον εαυτό του από ένα μεταβαλλόμενο κόσμο. Κι ο ίδιος είναι ατελής· κι ο ίδιος πεθαίνοντας ξαναγεννιέται και ανανεώνεται. [...]

Κεφάλαιο 1

Ο Ραμπελαί και η ιστορία του γέλιου

[...] Έτσι η λαϊκή κουλτούρα του Μεσαίωνα ήταν ουσιαστικά απομονωμένη στις γιορτές και στις ψυχαγωγίες. Στο πλάι της υπήρχε η επίσημη σοβαρή κουλτούρα, αυστηρά διαχωρισμένη από τη λαϊκή κουλτούρα που εκδηλωνόταν στην αγορά. Τα σπέρματα μιας καινούριας σύλληψης του κόσμου άρχιζαν να εμφανίζονται, αλλά, όντας αποκλεισμένα στις τυπικές εκδηλώσεις της κωμικής κουλτούρας, δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν ούτε να εξελιχθούν, διάσπαρτα στις ουτοπικές νησίδες χαράς που χαρακτήριζε τη λαϊκή γιορτή, στις ψυχαγωγίες, στις εκφράσεις του τραπέζιου και στο μεταβαλλόμενο πλαίσιο της ομιλούμενης οικείας γλώσσας. Για να φτάσουν να αναπτυχθούν πλέρια θα έπρεπε να διεισδύσουν στην υψηλή λογοτεχνία.

Ήταν στα τέλη του Μεσαίωνα όταν άρχισε η εξελικτική διαδικασία εξασθένησης των αμοιβαίων συνόρων που χώριζαν τη λαϊκή κουλτούρα από την υψηλή λογοτεχνία. Οι επονομαζόμενες χαμηλές μορφές διεισδύουν κάθε φορά περισσότερο στις ανώτερες σφαίρες της λογοτεχνίας. Η λαϊκή κωμικότητα διεισδύει στο έπος και στα μυστήρια. [...]

Η κωμική κουλτούρα αρχίζει να υπερπηδά τα στενά όρια των γιορτών και προσπαθεί να διεισδύσει σε όλους τους κύκλους της ιδεολογικής ζωής.

Αυτή η εξελικτική διαδικασία φτάνει στο απόγειό της στην Αναγέννηση. Η μεσαιωνική κωμικότητα βρήκε την ανώτερη έκφρασή της στο έργο του Ραμπελαί. Το έργο του ήταν η μορφή που πήρε η καινούρια ελεύθερη και κριτική ιστορική συνείδηση. Αυτό το απόγειο προετοιμάστηκε σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα. [...]

Η λογοτεχνία, όπως και οι υπόλοιπες μαρτυρίες της Αναγέννησης, αποδεικνύει την εξαιρετικά σαφή αντίληψη που είχαν οι άνθρωποι της εποχής γύρω από την ύπαρξη ενός μεγάλου ιστορικού συνόρου, των ριζοσπαστικών αλλαγών της εποχής και της εναλλαγής των ιστορικών φάσεων. Στη Γαλλία, στη διάρκεια της δεκαετίας του '20 και στις αρχές της δεκαετίας του '30 του 16ου αιώνα, αυτή η αντίληψη ήταν ιδιαίτερα οξεία και πολλές φορές εξωτερικεύτηκε μέσα από συνειδητές εκδηλώσεις. Η ανθρωπότητα είπε αντίο στα «σκοτάδια του γοθτικού αιώνα» και προχώρησε προς τον ήλιο της νέας εποχής. Θα αρκούσε να παραθέσουμε τους στίχους του André Tiraudeau και την περιφνημη επιστολή του Γαργαντούα στον Πανταγρουέλ.

Η μεσαιωνική κωμική κουλτούρα προετοίμασε τις μορφές μέσα από τις οποίες θα εκφραζόταν αυτή η ιστορική σύλληψη. Ήταν μορφές ουσιαστικά συνδεδεμένες με το χρόνο, τις αλλαγές και το μέλλον. Γκρέμιζαν και μεταμόρφωναν την κυρίαρχη εξουσία και την επίσημη αντίληψη. Επέβαλλαν το θρίαμβο των καλών εποχών, της καθολικής αφθονίας και της δικαιοσύνης. Από εκεί αναδύθηκε η καινούρια ιστορική συνείδηση που βρήκε την πιο ριζοσπαστική έκφρασή της στην κωμικότητα. [...]

Στη διάρκεια του 16ου αιώνα φτάνει στο απόγειό της η ιστορία του γέλιου: η αποκορύφωσή της είναι το βιβλίο του Ραμπελαί. Φτάνοντας στην *Pléiade*, δημιουργείται μια χαρακτηριστική υποχώρηση. Έχουμε ήδη ορίσει το σημείο θεώρησης του 17ου αιώνα αναφορικά με το γέλιο: χάνεται η ουσιαστική διασύνδεση με την κοσμοαντίληψη και ταυτίζεται με τη δυσφήμιση (δογματική δυσφήμιση, για να εξηγήμαστε), μένει περιορισμένο στη σφαίρα του

τυπικού και του ιδιαίτερου και χάνει τον ιστορικό του χρωματισμό· ο δεσμός του με την υλική και σωματική αρχή ακόμη υπάρχει, αλλά αυτή η αρχή παραμένει τοποθετημένη στο κατώτερο πεδίο του καθημερινού.

Πώς προέκυψε αυτή η διαδικασία υποβάθμισης;

Ο 17ος αιώνας ξεχωρίζει για τη σταθεροποίηση του νέου καθεστώτος της απόλυτης μοναρχίας, πράγμα που οδήγησε στη γέννηση μιας καινούριας «καθολικής και ιστορικής μορφής», σχετικά προοδευτικής, που βρήκε την ιδεολογική έκφρασή της στη ρασιοναλιστική φιλοσοφία του Καρτέσιου και την αισθητική του κλασικισμού. Αυτές οι δυο σχολές αντανακλούν με σαφή τρόπο τα βασικά χαρακτηριστικά της νέας επίσημης κουλτούρας, αποχωρισμένης από την Εκκλησία και τη φεουδαρχία, αλλά πλημμυρισμένης όπως η τελευταία από ένα σοβαρό αυταρχικό τόνο, αν και λιγότερο δογματικό. Νέες κυρίαρχες ιδεολογίες δημιουργήθηκαν από τη νέα ισχυρή τάξη, παρουσιασμένες από αυτήν σαν αιώνιες αλήθειες, όπως λέει ο Μαρξ³. [...]

Κεφάλαιο 3

Οι μορφές και οι εικόνες της λαϊκής γιορτής στο μυθιστόρημα του Ραμπελαί

[...] Η επίδραση του καρναβαλιού —με την ευρεία σημασία του όρου— υπήρξε τεράστια σε όλες τις μεγάλες λογοτεχνικές εποχές, αλλά στην πλειονότητα των περιπτώσεων υπήρξε λανθάνουσα, έμμεση, δυσδιάκριτη, ενώ στην Αναγέννηση υπήρξε ταυτόχρονα εξαιρετικά ισχυρή, ευθεία, άμεση και εκφρασμένη με καθαρότητα, ακόμη και μέσα από τις εξωτερικές της μορφές. Η Αναγέννηση κατά κάποιο τρόπο είναι η άμεση καρναβαλοποίηση της συνείδησης, της σύλληψης του κόσμου και της λογοτεχνίας.

Η επίσημη κουλτούρα του Μεσαίωνα συγκροτήθηκε στη διάρκεια αιώνων, είχε τη δημιουργική και ηρωική περίοδό της, ήταν οικουμενική και πανταχού παρούσα· συμπεριέλαβε και έβαλε στην τροχιά της όλη την οικουμένη, εμπειρικλείοντας κάθε κομμάτι της ανθρώπινης συνείδησης, υποστηριζόμενη από αυτή την οργάνωση, μοναδική στο είδος της, όπως ήταν η καθολική Εκκλησία. Στην περίοδο της Αναγέννησης η φεουδαρχική οργάνωση φτάνει στο τέλος της, αλλά η δύναμη της ιδεολογίας της πάνω στην ανθρώπινη συνείδηση βρίσκεται ακόμα με μια τεράστια ένταση.

Σε ποιο πράγμα μπόρεσε να στηριχθεί η ιδεολογία της Αναγέννησης στον αγώνα της ενάντια στην επίσημη ιδεολογία του Μεσαίωνα, ιδιαίτερα αν σκεφτεί κανείς ότι αυτός ο αγώνας ήταν έντονος και νικηφόρος; Οι βιβλιογραφικές αναφορές της αρχαιότητας δεν μπορούσαν προφανώς να αποτελέσουν ένα ικανοποιητικό στήριγμα αυτές καθεαυτές. Επιπλέον η αρχαιότητα μπορούσε να ερμηνευθεί (και πολλοί δεν έπαψαν να το κάνουν) μέσα από το πρίσμα της μεσαιωνικής σύλληψης. Για να ανακαλύψουν την ουμανιστική αρχαιότητα ήταν αναγκαίο να απελευθερώσουν τη συνείδηση από την αιωνόβια εξουσία των κατηγοριών της μεσαιωνικής σκέψης, χρειαζόταν να πάρει κανείς θέση στην αντίθετη όχθη από την επίσημη κουλτούρα, να απελευθερωθεί από τα κατακάρθια αιώνων ιδεολογικής εξέλιξης.

Μόνον η ρωμαλέα λαϊκή κωμική κουλτούρα, διαμορφωμένη στη διάρκεια χιλιάδων ετών, μπορούσε να παίξει αυτό το ρόλο. Τα προοδευτικά πνεύματα της Αναγέννησης συμ-

μετείχαν άμεσα σε αυτή την κουλτούρα και ιδιαίτερα σε εκείνη την πλευρά της που εκφραζόταν στη λαϊκή γιορτή και το καρναβάλι. Το καρναβάλι (επαναλαμβάνουμε, με την πιο ευρεία σημασία του όρου) απελευθέρωνε τη συνείδηση από την κυριαρχία της επίσημης κοσμοαντίληψης, επιτρέποντας την ανάδυση μιας καινούριας ματιάς πάνω στον κόσμο· μιας ματιάς απαλλαγμένης από φόβο, ευσέβεια, απόλυτα κριτικής, αλλά την ίδια στιγμή θετικής και όχι μηδενιστικής, αφού συντελούσε στην ανακάλυψη της υλικής και γεναιόδωρης αρχής του κόσμου, στην εξέλιξη και στην αλλαγή, στην ανίκητη δύναμη και στον αιώνιο θρίαμβο του νέου, στην αθανασία του λαού. Αυτό ήταν το ισχυρό στήριγμα που έδινε τη δυνατότητα να αντιμετωπισθεί ο γοθτικός αιώνας και να τοποθετηθούν τα θεμέλια για μια νέα σύλληψη του κόσμου. Είναι αυτό που εμείς κατανοούμε ως καρναβαλοποίηση του κόσμου, δηλαδή την ολοκληρωτική απελευθέρωση από τη γοθτική σοβαρότητα με στόχο να ανοίξει ο δρόμος σε μια νέα σοβαρότητα, ελεύθερη και φωτεινή. [...]

Γι' αυτό και σε όλα τα μεγάλα έργα της Αναγέννησης νιώθουμε την καρναβαλική ατμόσφαιρα που τα διαπερνά, την ελεύθερη πνοή της αγοράς στη διάρκεια της λαϊκής γιορτής. Στην ίδια τη σύνθεσή τους, στην αυθεντική λογική των εικόνων τους, είναι τότε εύκολο να διακρίνουμε την καρναβαλική βάση ακόμη κι όταν δεν εκφράζεται με έναν τέτοιο συγκεκριμένο και καθαρό τρόπο όπως συμβαίνει στον Ραμπελάι. [...]

Το μυθιστόρημα του Ραμπελάι είναι, σε ολόκληρη την παγκόσμια λογοτεχνία, το πιο γιορταστικό έργο. Ενσωμάτωσε την ίδια την ουσία της λαϊκής γιορτής. Και σαν τέτοιο διαχωρίζεται βίαια από τη σοβαρή, καθημερινή, επίσημη και υψηλή λογοτεχνία των επόμενων αιώνων, ιδιαίτερα του 19ου αιώνα. Αυτός είναι ο λόγος που είναι αδύνατο να κατανοήσει κανείς τον Ραμπελάι υιοθετώντας μια θεώρηση του κόσμου εντελώς ξένη προς τη γιορτή.

Κάτω από την επίδραση της αστικής κουλτούρας, η γιορταστικότητα απλά περιορίστηκε και παραμορφώθηκε, αλλά δεν εξαφανίστηκε. Η γιορτή είναι η πρώτη και η μη δυνάμενη να καταστραφεί κατηγορία του ανθρώπινου πολιτισμού. Μπορεί να φτωχύνει, ακόμη και να παρακμάσει, αλλά δεν μπορεί να εκλείψει παντελώς. Η ιδιωτική γιορτή, η εσωτερική γιορτή, όπως είναι η γιορτή του ατόμου στην αστική εποχή, διατηρεί παρ' όλα αυτά κάτι από τον πραγματικό της χαρακτήρα, αν και αποφυσιοποιημένο: τις μέρες της γιορτής οι πόρτες του σπιτιού είναι ανοιχτές στους προσκεκλημένους (σε τελική ανάλυση σε όλους, σε ολόκληρο τον κόσμο)· σε αυτές τις περιπτώσεις όλα μοιράζονται πλουσιοπάροχα (τρόφιμα, ρούχα, διακόσμηση), οι ευχές για ευτυχία κάθε μορφής διατηρούνται ακόμη (αν και έχουν χάσει τον αμφίσημο χαρακτήρα τους), όπως επίσης οι υποσχέσεις, τα παιχνίδια και τα μασκαρέματα, το αλέγρο γέλιο, τα αστεία, οι χοροί κ.ο.κ. Η γιορτή διαχωρίζεται από κάθε ωφελιμιστικό χαρακτήρα (είναι ένα διάλειμμα, μια ανακωχή). Είναι η γιορτή που, απελευθερώνοντας από κάθε ωφελιμισμό, από κάθε πρακτικό σκοπό, προσφέρει τα μέσα για να μπούμε προσωρινά σε ένα ουτοπικό σύμπαν. Δεν είναι δυνατόν να περιορίσουμε τη γιορτή σε ένα καθορισμένο και συγκεκριμένο περιεχόμενο (π.χ. στον εορτασμό ενός ιστορικού γεγονότος), αφού η ίδια αυτόματα ξεπερνάει τα όρια. Κι ούτε μπορούμε να διαχωρίσουμε τη γιορτή από τη ζωή του σώματος, της γης, της φύσης, του κόσμου. Στη γιορτή «ο ήλιος γλεντάει στον ουρανό» και φαίνεται να υπάρχει ακόμη και ένας ανεξάρτητος «χρόνος της γιορτής»⁴. Στην αστική εποχή όλο αυτό τείνει να παρακμάσει.

Είναι ένα χαρακτηριστικό γεγονός ότι η δυτική φιλοσοφία των τελευταίων ετών και,

πιο συγκεκριμένα, η ανθρωπολογική φιλοσοφία, προσπαθεί να αποκαλύψει την αίσθηση της ιδιαίτερης γιορτής του ανθρώπου (γιορτινό χιούμορ), την πλευρά της ιδιαίτερης γιορτής του κόσμου και να τη χρησιμοποιήσει για να υπερνικήσει τον πεσιμισμό της υπαρξιστικής θεώρησης. Η φιλοσοφική ανθρωπολογία με τη φαινομενολογική μέθοδό της δεν έχει καμιά σχέση με την αληθινή ιστορική και κοινωνική επιστήμη και δεν μπορεί να δώσει καμιά λύση σε αυτό το πρόβλημα· εξάλλου προσανατολίζεται προς την έννοια της υποβαθμισμένης γιορτής της αστικής εποχής⁵. [...]

Μετάφραση: Βασίλης Αλεξίου

Σημειώσεις

1. Michelet J., *Histoire de France*, τόμ. 10, σ. 355. Ο προφητικός «χρυσός κλώνος» παραδόθηκε από τη Σίβυλλα στον Αινεία. Οι υπογραμμίσεις είναι του συγγραφέα.

2. Πρβλ. τις πολύ ενδιαφέρουσες αναλύσεις των κομικών σωσιών και τις σκέψεις που αυτοί ανακινούν στο έργο του E. Meletinski, *Proiskhozhdenie geroicheskogo eposa*, [Η γένεση της ηρωικής εποποιίας], Μόσχα 1963, ιδιαιτέρως στις σελίδες 55-58. Στο βιβλίο δίνεται και βιβλιογραφία.

3. Πρβλ. Μαφξ και Ένγκελς, *Έργα*, τόμ. III, ρωσ. έκδ., σ. 45-48.

4. Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να αναλύσει κανείς τις ετιμολογίες και τις αποχρώσεις του λεξιλογίου της γιορτής στις διάφορες γλώσσες, όπως επίσης να μελετήσει κανείς τις εικόνες της γιορτής στη λαϊκή γλώσσα, το φολκλόρ και τη λογοτεχνία: σε αυτή την ολότητα, όλα εντάσσονται στο πλαίσιο του συνόλου του κόσμου σε γιορτή, του σύμπαντος σε γιορτή.

5. Η πιο αξιόλογη προσπάθεια που έγινε για να ανακαλυφθεί η αίσθηση της γιορτής στον άνθρωπο είναι του O. F. Bollnow στο *Neue Geborgenheit. Das Problem einer Überwindung des Existenzialismus*, Στουτγκάρδη, 1954. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει μια ξεχωριστή συμπληρωματική μελέτη, αφιερωμένη στη γιορτή: «Zur Anthropologie des Festes» (σ. 195-243). Ο συγγραφέας δεν παραθέτει καμιά ιστορική μαρτυρία και δεν κάνει καμιά διάκριση ανάμεσα στις λαϊκές γιορτές (καρναβάλι) και τις επισήμες, αγνοεί την κομική πλευρά του κόσμου, την οικουμενικότητα, τον ουτοπισμό της γιορτής. Αλλά, παρ' όλα αυτά τα κενά, το βιβλίο του περιέχει πολλές αξιόλογες παρατηρήσεις.

